

Світлана Маценка,

Львівський національний університет імені Івана Франка (Львів, Україна)

ORCID iD 0000-0003-1373-2887

e-mail: Svitlana.macenka@t-online.de

КЛІМАТИЧНИЙ АПОКАЛІПСИС У РОМАНІ «МАЛЕ» РОМАНА ЕРЛІХА

Гостроактуальна проблематика сучасного екологічного катастрофізму і кліматичної апокаліптики розглядається в межах новітньої німецькомовної екокритики із зосередженням особливої уваги на феномені «катастрофи без події» (Ева Горн) і зв'язку апокаліпсису та утопії. З цього погляду важливими видаються фікційні зображення екологічних катастроф, які уможливають осмислення викликаних ними надзвичайних станів і спонукають до конфронтації із конкретною реальністю. Метою дослідження є окреслення сучасного екологічно-кризового досвіду, узагальненого на прикладі суспільної дійсності острова Мале в однойменному романі („Malé“, 2020) сучасного німецького письменника Романа Ерліха (Roman Ehrlich). Завдання дослідження: представлення екологічного світогляду сучасного німецького автора Романа Ерліха, виявлення літературної семантики екологічного апокаліпсису, аналіз роману «Мале» як такого, в якому закарбовані екокритичні ідеї. Дослідження ґрунтується на засадах культурологічного літературознавства з використанням ідей екокритики. Новизна дослідження полягає у тому, що твір німецького письменника проаналізовано, використовуючи ідеї екокритики, на цьому прикладі показано як активну роль людини в організації та дезорганізації світу, так і її безсилля перед лицем могутньої природи, перед просторами, які перестають бути життєвими просторами, втрачаючи цю якість, перед силами, які ухиляються від огляду, контролю і використання. Тож метою роману є сучасний світ у стані занепаду, який для німецького письменника втілює одне з найпривабливіших курортних місць планети — Мальдіви. Масовий туризм, забруднення навколишнього середовища, а передусім океану, маніпулювання етичними і моральними нормами, загальне потепління спричинилися до абсолютно видимих і швидких негативних змін, які загрожують існуванню островів. Встановлено, що Роман Ерліх показує наш щоденний світ тільки як симульований стан безпеки. Спостерігаючи наближення катастрофи, острів'яни занурюються в безмежне дозвілля, нудьгу, безбатьківщину. Автор уникає моралізаторського тону. Безпорадність персонажів перед лицем апокаліпсису віддзеркалюється в романі в неможливості формулювання пояснювальної оповідної позиції щодо катастрофи. Автор дотримується ідеї основоположної втрати переконливості оповідей про суспільні здобутки чи виснаження. Підкреслено відчуженою мовою Роман Ерліх інсценує катастрофу, використовуючи мистецькі можливості програвання ситуації. Аналіз роману стимулює роздуми про сучасну екологічну кризу і реакцію на неї сучасної людини, яка, з одного боку, суттєво спричинилася до критичного стану, а з іншого — сама є його безпосереднім втіленням.

Ключові слова: екологічний апокаліпсис, утопія, забруднення навколишнього середовища, масовий туризм, альтернативні концепти, Мальдіви, Роман Ерліх.

Новітню німецьку літературу помітно відзначає гостроактуальна тематика і посилений інтерес до суспільної дійсності. Останню найчастіше осмислюють у формі повсюдних кризових ситуацій, котрі, виходячи за межі жанрів, слугують рушійними моментами їхніх наративів. І у дослідницькій літературі останнім часом такі поняття, як «катастрофізм» і «апокаліпсис» стали неминучими парадигмами літературного письма. В основу зображення катастрофічного закладено критику суспільних негараздів, які зокрема є наслідком поведінки,

котра заперечує екологічні проблеми. Тому метою цього дослідження є окреслення сучасного екологічно-кризового досвіду, узагальненого на прикладі суспільної дійсності острова Мале в однойменному романі Романа Ерліха. До завдань дослідження належать: представлення екологічного світогляду сучасного німецького автора Романа Ерліха, виявлення літературної семантики екологічного апокаліпсису, аналіз роману «Мале» як такого, в якому закарбовані екокритичні ідеї. Об'єктом дослідження слугує феномен кліматичного апокаліпсису, а предме-

том — поетологічні особливості його літературного осмислення.

Тема кліматичного апокаліпсису інтенсивно досліджується у сучасному літературознавстві і культурознавстві. Вивчаються показові історичні приклади, системні питання, обговорюються дебати і дискурси, в яких концепт «катастрофа» відіграє центральну роль. Дослідники розуміють катастрофу як екстремальні інциденти, які однак стаються постійно, винятки, які відбуваються регулярно, події, які видаються природними, проте їхня культурна функція і значимість очевидні (Willer, 2018). Утвердилася думка, що самій природі не властивий катастрофізм, як наслідок культурного осмислення він приписується їй. Із кінця ХХ століття апокаліптичні прогнози, стимульовані науковцями з довілля і поширені у суспільно-політичному дискурсі, заявили про себе у художній літературі по-новому і в нових форматах. «Нові ризики» як налаштування на свої виміри вимагали оповідних інновацій і ревізії відносин між людиною та природою. Це стало предметом осмислення екокритики, яка зайняла панівне місце в науці про літературу. Так само, як обернені позитивно ризики стали розглядати як мотори прогресу, так і кризи довілля й їхні літературні репрезентації стали підставою для методичної переорієнтації. У статті «Апокаліптика і екокритика» Моніка Шмітц-Еманс розмірковує про взаємозв'язок екодискурсу і літературознавства, вказуючи на те, що екокритика передбачає аналіз культуро-специфічної концептуалізації природи і відносин людини з нею, до чого ще додається «інтервенція» у політичні дебати, поєднання «дискурсивного чи текстово-аналітичного і дескриптивного способів дії із політичними діями», залучаючи в гру етичні і політичні категорії, такі як «цінність», «мета» і «користь» (Schmitz-Emans, 2017, с. 87). У зв'язку із екодискурсом, наполягає дослідниця, постає важливе питання щодо політичних вимірів дискурсів знання, «які займаються естетичними утвореннями, такими як літературні тексти», а разом із цим щодо того, чи є сама робота з текстами, які розглядають політичне та етичне, політично й етично релевантною практикою. За Монікою Шмітц-Еманс, екодискурс відкриває нову перспективу на літературні теми. «Літературознавство як фаховий дискурс про тексти з їхніми властивостями естетичних артефактів оцінює дані аналізу, які викристалізувалися в екологічно-тематичних аспектах. Це в багатьох випадках означає, що тексти слід читати не як інсценування певної тези до екодискурсивних питань, а як місця співставлення конфліктних позицій і тлу-

мачних зразків» (Schmitz-Emans, 2017, с. 88). Якраз зображення процесів занепаду, спалення, знищення, спустошення в літературних текстах перебуває під знаком «глибокої двозначності», окреслюються конфліктні моделі, які стосуються інтерпретації зв'язку «людина — світ» в його ядрі. Із цього погляду особливо цікавою видається представлена в романі «Мале» Романа Ерліха апокаліптична картина, яка уможлиблює розмисли над цілою низкою сучасних соціальних і екологічних проблем, а також увиразнює відповідну їм художню форму, покликаючись на реальні факти. Аналіз роману під таким кутом зору є внеском у екокритичні студії нашого часу. Новизна дослідження полягає у тому, що, опираючись на засади екокритики, проаналізовано сучасний німецький роман, на прикладі якого показана як активна роль людини в організації та дезорганізації світу, так і безсилля людини перед лицем могутньої природи, перед просторами, які перестають бути життєвими просторами, втрачаючи цю якість, перед силами, які ухиляються від огляду, контролю і використання.

Покликаючись на науковців, сучасні німецькі письменники поділяють думку про те, що запобігти зміні клімату сьогодні вже неможливо. У випадку всезагальної катастрофи, яка може настати внаслідок кліматичних змін, важко буде, вважає німецька літературознавиця Сольвейг Нітцке, відрізнити її природні причини від тих, котрі зумовлені людиною. Тому дослідниця говорить про реальну «загрозу зсередини», яка дезорганізує існуючий порядок і розповсюджується, як епідемія (Nitzke, 2012, с. 167). Влучним для позначення неминучості такого розвитку подій видається поняття апокаліпсису.

Науковці застерігають, що особливо природні катастрофи сприймаються людьми тільки тоді, коли їхні наслідки вже реальні. Німецька культурознавиця і літературознавиця Ева Горн вважає, що «невипадково катастрофічні сценарії, які сьогодні дискутуються найінтенсивніше, є дерегулюванням комплексних систем» (Horn, 2014, с. 19). Під цим вона розуміє порушення рівноваги всередині екосистеми внаслідок всесвітньої зміни клімату. Проте люди вперто не зауважують знищення довілля, навіть якщо вони володіють загальними знаннями щодо стану природного світу. Тому Ева Горн стверджує, що ми живемо «у сучасності, яку визначають дуже дифузні сценарії майбутнього і загрозлива катастрофа без події» (Horn, 2014, с. 19). Загрозливі природні явища проявляються сьогодні не як окремі випадки, а як складові вже запущеного процесу. Ці по-

вільні зміни, безкінечний ланцюг яких свідчить про масштаби руйнування довкілля, Ева Горн характеризує як «катастрофу без події» (Horn, 2014, с. 19). Важливу роль для усвідомлення наслідків цих процесів відіграють саме фікційні зображення катастроф, інтенсифікуючи роздуми про викликані ними надзвичайні стани і спонукаючи до конфронтації з реальністю.

Як засвідчує сучасна художня кліматична література ("*Climate Fiction*", поширене сьогодні поняття на позначення художніх творів, які активно проблематизують спричинену людьми зміну клімату. Йдеться не тільки про наголошення на жакливому і загрозливому розвитку, але й про мотивацію до роздумів. Кліматична література вбачає своїм важливим завданням бути носієм протесту, спрямованого на невідповідну сьогоднішньому дню кліматичну політику (Cli-Fi, 2018)), в апокаліптичних сценаріях виразно відображено певні владні відносини. А поряд із безпосередньою чи опосередкованою виною людей вони також містять обіцянки відхилити загрозу. «Локалізований, редукований до своєї власної позитивної візії апокаліпсис уможливорює тлумачення світу, структурування світового досвіду і водночас забезпечує вказівками щодо дій. Зрештою такий локалізований апокаліпсис у модерні видається підпорядкованим параметрам утопії. Бо утопія все ще залишається метою, її все ще прагнуть реалізувати, саме для цього потрібні апокаліптичні сценарії, щоб розпочати процеси змін, які необхідні для досягнення мети», — вважає німецький теолог Бернд Шіппер (Schipper, 2010, с. 60). Із позиції естетики сприйняття, апокаліптичним імагінаціям занепаду світу надають більшої мотиваційної ваги, аніж образам ідеального суспільства. З огляду на це Сольвейг Нітцке говорить про те, що бодай на риторичному рівні, та апокаліпсис усе ж вказує на альтернативу — утопію, наприклад, життя в гармонії з природою, досягнення якої можливе тільки через риторично започатковану апокаліпсисом зміну поведінки людей. Тож поміж апокаліпсисом і утопією сучасність завжди виглядає загроженою, перебуваючи у постійній конфронтації зі своїм занепадом. До того ж апокаліптична риторика спричиняється до сприйняття сучасності як часу завершення. «Кожна окрема природна катастрофа тим самим стає провісником, який застерігає від близького кінця. Тому природні катастрофи як окремі події (якщо вони взагалі є такими) приховують у собі не тільки руйнівний, але й пророчий апокаліптичний потенціал» (Nitzke, 2012, с. 175). Саме тому вони такі цікаві для художнього осмислення, яке зовсім не обмежується лише міфологізацією

чи зображенням природи як декоративного тла для розказаної історії.

Сучасний світ у стані занепаду осмислює у своєму романі «Мале» („*Malé*“, 2020) німецький письменник Роман Ерліх (Roman Ehrlich, 1983 р. н.). Автор обирає, як вважають критики, найвідповідніший до реальності ХХІ століття жанр спекулятивної екофікції (вид кліматичної літератури, який пропонує сценарії «що було б, якби», містить елементи фантастики для увиразнення різних конфігурацій відносин між людиною та довкіллям). Роман «Мале» можна розглядати і як новітню дистопію (кліматичну дистопію, яка зображає жакливі наслідки сучасної кліматичної кризи).

Дія роману відбувається в недалекому майбутньому в місті Мале, столиці Мальдів. Рівень моря зростає, воно поступово повертає собі острів, більшість населення якого завчасно покинула його, а після військового перевороту тут розташувалася спільнота відступників, маргіналів, ізгоїв, романтиків. «Окремі особи, які емігрували в нову спільноту, — мовиться в романі, — поводяться солідарно, кожен переселенець і кожна переселенка, безкомпромісні у власному індивідуалізмі, врешті-решт усе ж об'єднуються в груповий образ команди корабля, який сів на мілину, й якому вона попри все залишається вірною. Кожен сам для себе бачить сон про невідоме невикористане місце і тим самим поділяє з іншими ту ж візію про прибуття, дослідження і відкриття, а при цьому також щоденну реальність з очікування і спостереження, опановування читанням феноменів погоди і припливів та відпливів, а також глибокої потреби у докладних розмовах про стан речей і почуття, яке заволоділо внутрішнім світом кожного. Безмежне дозвілля, нудьга і фундаментальна безбатьківщина так наполегливо нав'язують маргіналам, які зупинилися в острівній державі, котра тоне, регулярне вживання алкоголю і розмови, як хіба ще тільки самозадоволення і мистецьке вираження» (Ehrlich, 2020, с. 25). Так описуючи катастрофічний стан справ на острові, автор наголошує на утопічному моменті, візії нової спільноти, яка звільнилася від усталених конвенційних норм. Незважаючи на загальний занепад, острів в романі Романа Ерліха наділений великою притягальною силою.

В інтерв'ю автор пояснює, що відкрив для себе острів, мандруючи світом віртуально. Місто Мале відразу здалося йому наймовірним місцем, своєрідним «антираєм», в якому урбанне і бетон повністю перекривають кліше місця для відпочинку. Тож Роман Ерліх вирішив використати це місце для фікційного тек-

сту і населити його вигаданими персонажами. Цілком свідомо автор не відвідав Мальдіви сам, оскільки йому йшлося про проєкції й уявлення, які, за його формулюванням, «омивають місця завжди ззовні» (Im Gespräch, 2020). Напередодні остаточного занепаду Мале в романі фігурує як місце прагнень для численних прихильників пригод і розриву із соціальними конвенціями. Для багатьох тому важливий ескапізм, інші переслідують конкретніші цілі, як-от здібний музикант, який сподівається позбавитися тут нав'язливої мелодії, котра йому особливо надокучає, або зневірений батько, який шукає свою ймовірно загинулу на острові дочку. Ще інші зосереджуються тільки на самих собі, концентруючись на найбільш внутрішньому особистому. Є й такі, котрі не можуть собі дозволити не використати історичний шанс бути свідками занепаду світу зі всіма його хаотичними й анархічними потенціалами, які при цьому вивільняються. Персонажі роману здебільшого зовсім не розчаровані тим, що на острові відбувається занепад. Застереження не сприймаються, заходи, необхідні для запобігання кінцю, недостатні. Проте і вони мають візії, скеровані на майбутні відносини. Майже ніхто на острові не досягне того, чого прагне. Для автора, однак, важливим є те, що в цьому особливому місці персонажі безпосередньо повертаються до того, що вони собі уявляли і чому. «Тоді як у реальних Мальдівах, відпочинковому раю, в ексклюзивних відомчих управліннях усе робиться для того, щоб завуалювати кулісність цього раю й уможливити туристам ілюзію, що їхня присутність не має жодного реального впливу на це місце і його недоторкану красу, персонажі у книзі, для яких більше ніхто не робить цієї роботи, неминуче змушені задумуватися, чому вони тут, чого вони прагнуть, звідки походять їхні бажання і пристрасті, хто є їх ініціатором. Це, можливо, тема, яка проходить через усі мої тексти, бо це мене особливо цікавить», — каже Роман Ерліх (Im Gespräch, 2020). Пишучи в умовах, коли наслідки зміни клімату активно обговорюються в художній літературі, письменник плекає надію своїм романом відкрити новий доступ до реальності, не прив'язуючи його безпосередньо до сучасних дебатів. Тому Мале як літературне місце слугує саме таким простором, який пропонує свободу і можливості, на які і сподіваються персонажі роману. «А як місце дії, можливо, це найпоследовніша метафора писання: метафора даремності, краси, ірраціонального, безпідставної надії, залучення всіх енергій, щоб заселити руїни, тихого споглядання і розуміння власної незначності», — заявляє письменник (Im Gespräch, 2020).

Своє зацікавлення саме островом як місцем дії роману Роман Ерліх пов'язує із тлумаченням Роланом Бартом підводного човна «Наутилус» Жуля Верна. В есе «“Наутилус” і п'ятий корабель» французький мислитель пише, що корабель Жуля Верна є зразком «домашнього вогнища», «далечинь плавання тільки підкреслена його “блаженною обмеженістю”, “повноцінністю його життєвого простору”». «У цьому сенсі Наутилус — це ідеальна печера, насолода закритістю досягає свого пароксизму, коли стає можливим, перебуваючи всередині цієї супердосконалої оболонки, дивитися через велике вікно на невизначений зовнішній світ водяної стихії, усвідомлюючи тим самим на контрасті з ним внутрішній світ» (Barthes, 1082, с. 41). Тож і для Романа Ерліха справжньою тугою є закривання. «Людина хоче бути відрізаною, маючи в одному місці все, щоб бути господарем становища. Багато хто сподівається на це, обираючи острів — і чим меншим він є, тим краще. Я можу вповні погодитися із тим, що людина може прагнути такої втечі. Однак, якщо у певному місці відбувається справжнє зіткнення із самим собою, то я думаю, що знову вихлюпується швидше те, про що йшлося завжди», — міркує автор (Schradler, 2020). Отже, острови належать до особливих літературних топосів. З уявленням про землю, оточену водою, пов'язують чіткі дихотомії: земляне внутрішнє супроти водяного зовнішнього, аномія супроти номосу, закрите супроти відкритого, тверде супроти рідкого, стабільне супроти мобільного, одиничне супроти плюрального, ідилічне супроти апокаліптичного. Острови слугують моделями однозначного, але також амбівалентного, змінного і своєрідного. Як такі, вони сприяють осмисленню альтернатив до сучасності. Острови розглядають як лабораторії прискорених експериментів, результати яких зберігають свою чинність і поза їхніми межами. Потепління, з яким пов'язане підвищення рівня моря, загальне забруднення довкілля, вимирання видів, перенаселення спричиняються до переосмислення уявлення про острови, позаяк ідеться про фактори, які безпосередньо загрожують їхньому майбутньому. Ця небезпека, сформульована в апокаліптичній топіці, має культурно-біо-географічну історію. Як вказує Ева Горн, саме фікційні зображення скрутного майбутнього є «інсценуваннями, які не тільки змальовують, але й також дискутують, як слід ставитися до таких можливих варіантів майбутнього» (Horn, 2014, с. 22). Тим самим це не тільки симптоми майбутнього, яке змінюється не на користь людства, але й агенти формування очікувань на майбутнє, бо вони

безпосередньо втручаються у структурування імагінаційної сфери культури.

На острові Романа Ерліха катастрофа абсолютно очевидна і прогресуюча. «На завершення дня» (Ehrlich, 2020, с. 49) особливо на обличчях небагатьох корінних жителів, «найсумніших фігур цього інсценування», відбита вся історія їхніх втрат. «В їхніх історіях ці острови дійсно видно як такі, що *йдуть на дно*, рай, яким це місце вочевидь було колись» (Ehrlich, 2020, с. 50). На острові немає дітей. «Це суспільство дорослих — наповнене скептиками, незрілими й егоцентричними» (Ehrlich, 2020, с. 51). Море постійно викидає на пляжі мертвих. Вони у такому стані, що їх не можна більше ідентифікувати, але їх і так ніхто не шукає. «Це просто була непізнана мертва особа, яка, можливо, жила тут серед нас і непомітно померла, а тоді ще раз випадково *заглянула до нас*, без власних очей на обличчі» (Ehrlich, 2020, с. 52). Місто Мале прогнило і покритлося цвіллю. Тропічні дощі тривалий час заливають його. «Вже кілька днів вода на вулицях сягає колін» (Ehrlich, 2020, с. 12). Вода темна і масляниста. Вулиці більше не освітлюються. «Всеосяжна інертність, задушна погода, дощ, підточувальні хвилі і повені, які блідий місяць переганяє через острів» (Ehrlich, 2020, с. 13), виснажують імпульси, силу і волю острів'ян. Реальна загроза відчутна з боку океану. Ця загроза сприймається на слух — як розбивання хвиль і на нюх — море проникає кожному в ніс. Індійський океан втілює вічний неспокій, «тепер він зовсім не мирний, рівнинний і лазурний, як на проспектах раніше, а перебуває у постійному русі, дикий, пінистий і бурхливий, похмуро схвильований і повністю заражений відходами людей» (Ehrlich, 2020, с. 19). Кожен подих насичується «солоним присмаком всього органічного, що коли-небудь здихало у цій солоній воді, а потім повільно розчинилося в ній. Просочений рибним жиром різкий смак проникає через дихальні шляхи з носа у глотку, наповнює ротovu порожнину і покриває язик маслянистою плівкою» (Ehrlich, 2020, с. 19). Такі фізичні відчуття катастрофи оприявнюють її безпосередню наявність. «Море сьогодні має щось незадоволено клікитливе, наче розладнаний шлунок, <...> якому заподіяно надто мало правильного чи надто багато хибного» (Ehrlich, 2020, с. 164). Море провадить постійну руйнівну роботу. У багатьох місцях на прибережних смугах воно вже здолало укріплення. «Мілка вода на вулицях, яка від останніх дощів повністю ще ні разу не стікала, пронизана брижами. На жодному першому поверсі в місті більше ніхто не живе і не використовує під виробничі приміщення» (Ehrlich, 2020, с. 20). Просто в Мале голосно минає час. «Море і його

невтомна винищувальна робота — це справжні відповідники минулості часу. Вже давно в цьому місті нічого іншого не відбувалося. Здається, що люди забули, що колись вони мали майбутнє» (Ehrlich, 2020, с. 20–21). На острові є свій паромник, який транспортує на віддалені атоли зв'язані відходи і трупи, нагромаджуючи їх у басейнах покинутих готелів. Тож відповідальними за катастрофу, з одного боку, є природні сили, а з іншого — ідеться про колосальне забруднення води, про пластикові пляшки і консервні банки, які дрейфують вулицями. Вочевидь, тут можна говорити, за Сольвейг Нітцке, про «загрозу зсередини», оскільки причини занепаду стосуються і природи, і людської діяльності.

Екологічна катастрофа зображена як процес («Становище катастрофічне. Ця велика і, можливо, остання катастрофа не єдина апокаліптична подія, а повільний поступальний наслідок» (Ehrlich, 2020, с. 114)). Цей процес демонструє швидке просування руйнування і поступове відвойовування островів тваринами і рослинами. «Затяжний дощ вимиває землю з діжок садів корисних рослин на дахові тераси, у щілинах і тріщинах стін і у покрівельному толі ростуть мох і лишайник, які щипають і поїдають домашні свині, залишені без догляду. Море вгризається і працює над фундаментом міста, асфальтом вулиць, бетоном укріплень берегів, будівлями і мертвими кам'яними коралами на рифі острова. Повільні грози, які закривають небо без жодної прогалини в усіх напрямках, часто тижнями висять над атолами, над усім Індійським океаном, над цілим світом, як тоді здається, вдень блискавки світло-сіро спалахують у мерехтінні смуги дощу, вночі електричні розряди, як розгалужені пальці, мандрують кілометрами вздовж фіолетових повітряних мас. Шум дощу у шумі морського прибою, стале в ритмічному прибутті, спантеличує відчуття часу і простору» (Ehrlich, 2020, с. 202). У болотистій флорі, яка з'явилася в результаті постійних затоплень, швидко розмножуються популяції комарів, мошок, мокреців, які, утворюючи чорні мерехтливі хмари, вирушають вулицями міста в пошуках поживи.

Загроза кінця не викликає акціонізму. Роман Ерліх змальовує екзистенційну загубленість. «Пристрасне бажання прийняти таблетку для тамування болю, відразу до самої себе й екзистенційна нудьга. Важкі вагання. Я так довго вагалася, що тепер я зовсім у розпачі. Тож я зневірилась, як розпоршують себе на дрібниці чи збиваються з дороги», — каже про себе літературознавиця Френсіс Форд (Ehrlich, 2020, с. 78). Ельмар Баух, розпачливий батько загиблої на острові акторки, вдивляється у блакитну лі-

нію горизонту і плекає думку зануритися у це море, щоб подивитися, чи прийме воно його і чи знайдеться в ньому інша впевненість, аніж на цьому шматкові суші, який тоне (Ehrlich, 2020, с. 167). Ситуація кінця в романі підкреслено інсценована. Це уможливує проектування на неї різних ідей. Режисерка знімальної групи документального фільму-есе наполягає на тому, що такий фільм мав би захопити глядачів магією занепаду, «до якої ми зовсім не звикли в наших джентрифікованих метрополіях, рееротизацією урбанного простору, пригадуються при цьому схожі місця з минулого: східний блок і розділене місто Берлін, Rustbelt нульових років, Гавана за Фіделя Кастро, Венеція після великих повеней, Чорнобиль, Гіросіма, Пйонгчанг, Науру, Лагос, який пережив колапс, власне, треба робити цілу серію, а не один фільм» (Ehrlich, 2020, с. 158). В умовах інсценування катастрофи на острові Мале кожен може зайнятися реалізацією найближчої йому ідеї. Так, голландка Геді Пек збирає пластик, щоб утилізувати амбіційний проект здобування землі за зразком плавучого острова зі сміття Joysxee Island британця Ріхарда Сови, який спорудив його всупереч численним смерчам і спорядив у самозбережувальній і самозабезпечувальній незалежності. Геді Пек теж створила плавучий масив суші із зв'язаних пластикових відходів, дерев'яних піддонів, мангрових чагарників і коралового кальцію, проте її перший витвір безслідно зник. «Нам потрібна нова земля і нам треба переосмислити те, що ми під цим розуміємо, радикально переосмислити. Я хочу мати рухливу землю, — заявляє Геді Пек, — врешті, я теж рухлива людина» (Ehrlich, 2020, с. 69). Острів як місце, де відбувається екологічна катастрофа, вона сприймає як «прогалину в цілому», як «двері, які закриваються, проте можна ще пройти і потрапити на інший бік, не втрапивши свого життя» (Ehrlich, 2020, с. 75). Те майбутнє, яке вона собі уявляє, Геді Пек намагається репрезентувати, збираючи пластик і організовуючи навколо себе однодумців. Вона з відразу спостерігає за тим, як руйнуються бари на пляжах і елітні готелі. «Туризм, який роками практикували на Мальдівах, для Пек максимально огидний, він заміщає знищення красивого на світі ігноруванням, дрібнодухою обмеженістю людей, які послуговуються привілеєм подорожування, не бажаючи при цьому набути досвіду чужого. Інфраструктура, яку створили для цих позірно мандруючих туристів, була спрямована на задоволення очікувань гостей на райському острові в Індійському океані» (Ehrlich, 2020, с. 178). Цей рай натомість був тільки кулісою, видимістю ультимативної

домашності, коли не треба було працювати, не було відповідальності, усвідомлення жодної політичної чи соціальної реальності. Той факт, що все це тепер тонуло у «вічно байдужому елементі моря», засвідчував, що ілюзію не можна втримати довго. «Тільки тоді, коли обман повністю буде переборено, чуже, загрозливий елемент будуть враховувати, а нові остров'яни стануть готові відкритися незвіданому, тільки тоді межі можливого будуть розширені», — заявляє протагоністка роману (Ehrlich, 2020, с. 179).

Отже, Роман Ерліх яскраво зображає процес екологічної катастрофи: спека, затяжні дощі, зливи, а з другого боку, — забруднення океану пластиковими відходами, поява морських чудовиськ, збільшення популяції шкідливих комах. Острів, який донедавна був раєм відпочинку, заростає мохом, руйнується, перетворюється на склад сміття і мертвих тіл. Апокаліптична атмосфера загальна і всеосяжна. Вивершує цей образ перевізник мертвих тіл і сміття як порогова фігура, що пов'язує цей світ із потойбіччям. Острів слугує проекційною площиною для утопістів, спраглих пригод і маргіналів, місцем, в якому випробовуються нові форми солідарності, а водночас зникають люди. Автор схоплює комплексний настрій часу і переплітає історії навколо бажань і поразок своїх фігур до відображення суперечностей, які визначають життя людей у XXI столітті. Персонажі романтизують занепад, що виявляється в низці алегоричних образів, як, наприклад, блакитна квітка, яка асоціюється з романтичною тугою, чи утаємничений місяць, чи фатальні наркотики під назвою Луна. Вони — виразна складова загальної апокаліптичної картини. Як такі, персонажі є і рушіями, і носіями занепаду. Риторика апокаліпсису в цьому інсценуванні полягає у тому, що людям у такий спосіб уможливлено повернутися до первісного, щоб була надія на відлік нового. «У вас є свобода бути тут, пане Баух, не знищуючи своєю присутністю місце, яке Ви обрали. Це чудово і це великий шанс. Ви можете залишатися тут і навчитися, що рай насправді завжди був занепадом» (Ehrlich, 2020, с. 36), — каже один із персонажів роману.

Із надзвичайно близької дистанції Роман Ерліх показує наш щоденний світ як симульований стан безпеки, своєрідну сітку над безоднею, що зіяє. Письменник не прагне, щоб його фігури були впізнавані, він уникає моралізаторського тону. Безпорадність персонажів перед лицем апокаліпсису віддзеркалюється в романі у неможливості формулювання пояснювальної оповідної позиції щодо катастрофи. Автор дотримується ідеї основоположної втрати переконливості оповідей про суспільні

здобутки чи виснаження. Підкреслено відчуженою мовою Роман Ерліх інсценує катастрофу, використовуючи мистецькі можливості програвання ситуації. Як у вірші німецької поетки Данієли Данц із збірки «Дика природа» (2020):

*Дика природа ходи у наш дім
розбий вікна ходи
зі своїм корінням і черв'яками*

*заглуши наші бажання
системи сортування сміття протези
і платіжні зобов'язання
кинй на нас своє шелестливе листя
і свої спори кинй так щоб ми
зеленими стали зеленими і уважними
зеленими і відчутними
зеленими і замінними*

(Danz, 2020, с. 8).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Barthes R. Nautilus und Trunkenes Schiff. *Mythen des Alltags*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1982. S. 39–42.
2. Cli-Fi. A Companion / ed. by Axel Goodbody & Adeline Johns-Putra. Oxford: Peter Lang, 2018. 236 S.
3. Danz D. *Wildniß. Gedichte*. Göttingen: Wallstein Verlag, 2020. 86 S.
4. Ehrlich R. *Malé*. Roman. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 2020. 286 S.
5. Horn E. *Zukunft als Katastrophe. Fiktion und Prävention*. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 2014. 480 S.
6. Im Gespräch mit Roman Ehrlich, 2020. URL: <https://www.fischerverlage.de/magazin/interviews/im-gespraech-mit-roman-ehrlich>
7. Nitzke S. Apokalypse von Innen. Die andere Natur-Katastrophe in Frank Schätzlings „Der Schwarm“ und Dietmar Daths „Die Abschaffung der Arten“. *Katastrophen. Konfrontationen mit dem Realen*. Hrsg. von Solvejg Nitzke und Mark Schmitt. Essen: Christian A. Bachmann, 2012. S. 167–188.
8. Schipper B. U. Zwischen apokalyptischen Ängsten und chilliastischen Hoffnungen. Die religiöse Dimension moderner Utopien. *Utopie und Apokalypse in der Moderne*. Hrsg. von Reto Sorg und Stefan Bodo Würffel. München: Fink, 2010. S. 47–61. https://doi.org/10.30965/9783846750599_005
9. Schmitz-Emans M. Apokalyptik und Ökokritik. Fallstudien. Zerstörte Lebenswelten im Spiegel der jüngeren Literatur // Gegenwart schreiben. Zur deutschsprachigen Literatur 2000–2015 / Hrsg. von Corina Carduff, Ulrike Vedder. Paderborn: Wilhelm Fink, 2017. S. 83–94. https://doi.org/10.30965/9783846759189_009
10. Schrader C. „Malé“ — Im freien Verfall, 2020. URL: <https://kulturnews.de/roman-ehrlich-male-interview>
11. Willer S. Katastrophen: Natur — Kultur — Geschichte. Ein Forschungsbericht. *H-Soz-Kult*, 13.09.2018. URL: www.hsozkult.de/literaturereview/id/fdl-136863

REFERENCES

1. Barthes, R. (1982). Nautilus und Trunkenes Schiff. In *Mythen des Alltags* (S. 39–42). Frankfurt am Main: Suhrkamp [in German].
2. Goodbody, A., & Johns-Putra, A. (Eds.). (2018). *Cli-Fi. A Companion*. Oxford: Peter Lang [in English].
3. Danz, D. (2020). *Wildniß. Gedichte*. Göttingen: Wallstein Verlag [in German].
4. Ehrlich, R. (2020). *Malé*. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag [in German].
5. Horn, E. (2014). *Zukunft als Katastrophe. Fiktion und Prävention*. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag [in German].
6. *Im Gespräch mit Roman Ehrlich*, 2020. [in German]. <https://www.fischerverlage.de/magazin/interviews/im-gespraech-mit-roman-ehrlich>
7. Nitzke, S. (2012). Apokalypse von Innen. Die andere Natur-Katastrophe in Frank Schätzlings „Der Schwarm“ und Dietmar Daths „Die Abschaffung der Arten“. In *Katastrophen. Konfrontationen mit dem Realen* (S. 167–188). Hrsg. von Solvejg Nitzke und Mark Schmitt. Essen: Christian A. Bachmann [in German].
8. Schipper, B. U. (2010). Zwischen apokalyptischen Ängsten und chilliastischen Hoffnungen. Die religiöse Dimension moderner Utopien. In *Utopie und Apokalypse in der Moderne* (S. 47–61). Hrsg. von Reto Sorg und Stefan Bodo Würffel. München: Fink [in German]. https://doi.org/10.30965/9783846750599_005

9. Schmitz-Emans, M. (2017). Apokalyptik und Ökokritik. Fallstudien. Zerstörte Lebenswelten im Spiegel der jüngeren Literatur. *Gegenwart schreiben. Zur deutschsprachigen Literatur 2000–2015* (S. 83–94), Hrsg. von Corina Carduff, Ulrike Vedder. Paderborn: Wilhelm Fink [in German].
https://doi.org/10.30965/9783846759189_009
10. Schrader, C. (2020). „Malé“ — *Im freien Verfall*. [in German].
<https://kulturnews.de/roman-ehrlich-male-interview/>
11. Willer, S. (2018, September 13). Katastrophen: Natur — Kultur — Geschichte. Ein Forschungsbericht. *H-Soz-Kult* [in German].
www.hsozkult.de/literaturereview/id/fdl-136863

Svitlana Macenka,

Ivan Franko National University of Lviv (Lviv, Ukraine)

ORCID iD 0000-0003-1373-2887

e-mail: Svitlana.macenka@t-online.de

CLIMATIC APOCALYPSE IN ROMAN EHRlich'S NOVEL "MALÉ"

The highly relevant topic of current environmental disasters and the climatic apocalypse is considered within modern German-language ecocriticism with a particular focus on the phenomenon of "catastrophe without event" (Eva Horn) and the connection between apocalypse and utopia. In this respect, fictional depictions of environmental disasters appear important, enabling the rethinking of emergencies caused by said disasters and provoking a confrontation with specific reality. The objective of the study is to outline contemporary environmental crisis experience summarized on the example of shared reality of Malé in the eponymous novel of 2020 by the contemporary German novelist Roman Ehrlich. The study aims to fulfill the following tasks: representation of the ecological world view of a contemporary German author Roman Ehrlich; identification of the literary semantics of ecological apocalypse; analysis of Malé as a novel with enshrined ecocritical ideas. The research is based on the principles of culturological literary studies combined with ecocriticism. The novelty of research lies in the use of ecocriticism principles in the analysis of the novel by the German writer to demonstrate the active role of human beings in organization and disorganization of the world as well as the helplessness in the face of mighty nature, the vast spaces which stop being living spaces, losing this quality to forces which evade monitoring, control and use. Thus, the topic of the novel is the contemporary world in decline which, for the German writer, is embodied in one of the most attractive resorts on the planet — the Maldives. Mass tourism, environmental pollution (of the ocean in particular), manipulation of ethical and moral norms, and global warming have resulted in exact and rapid negative changes that threaten the islands' existence. It has been established that Roman Ehrlich shows our daily life as a simulated state of security. While witnessing the looming disaster, islanders get immersed in limitless free entertainment, boredom and fundamental statelessness. The author avoids patronizing notes. The characters' helplessness in the face of the apocalypse is reflected in the novel via the inability to formulate an explanatory narrative position regarding the catastrophe. The author follows the idea of essential loss of convincing narrative on social achievements or losses. Roman Ehrlich employs distinctly distant language when describing the disaster and uses artistic potential to play it out. Analysis of the novel stimulates conversation about the modern ecological crisis and the response of modern people to it, who, on the one hand, contributed significantly to the current critical state and, on the other hand, are its direct embodiment.

Key words: ecological apocalypse, utopia, environmental pollution, mass tourism, alternative concepts, the Maldives, Roman Ehrlich.

Стаття надійшла до редакції 13.05.2023.

Прийнято до друку 15.09.2023.